

Carl Cassegård och Håkan Thörn, *I apokalypsens skugga*, Daidalos 2023.

I denna bok undersöks miljörelsens historia under perioden 1870–2020 i ett jämförande perspektiv mellan Sverige och Japan. Bokens huvudfråga lyder: Hur kan det komma sig att miljörelsen, trots att den varit närvarande i de länder som stått för merparten av miljöförstörelsen, så fullständigt misslyckats med att hejda ödeläggelsen av planeten och dess atmosfär (s. 16)?

Med hänvisning till exomarxismens fokus på den ”metaboliska reva” som Marx menade att kapitalismen skapar i ämnesomsättningen mellan samhälle och natur vill Cassegård och Thörn undersöka motsvarande reva i *tänkanDET* kring människans förhållande till naturen. Detta tar sig författarna an, inte genom en idéhistorisk analys, utan genom att fokusera på miljörelsens organisationsformer och handlingsstrategier, och därigenom spåra de olika naturintressen och naturbegrepp som de rymmer. Ett naturintresse innebär i denna kontext vilka föreställningar som uttrycks kring förhållandet mellan människa och natur, vilket med författarnas angreppssätt används som ett praxisbegrepp som går att få syn på genom en analys av rörelsernas kunskapsbas, strategier och strukturer. Metodologiskt har ”rörelsetexter” sökts, vilket definieras som texter som är återkommande referenspunkter i en rörelse på så vis att de blir studerade och diskuterade.

Författarna identifierar olika naturbegrepp som enligt deras mening går att spåra både inom kapitalismen och i miljörelsen. Kapitalismen utgår ifrån ett huvudsakligen *instrumentellt* naturbegrepp, där naturen ses som en resurs som ska utvinnas, vilket avspeglas i ett *exploaterande* naturintresse. Miljörelsen vänder sig konsekvent emot detta exploaterande intresse, men kan samtidigt dela ett tämligen instrumentellt naturbegrepp, till exempel genom att framhålla värdet av hållbar utveckling och utvecklingen av grön tillväxt, som bland annat är framträdande i FN:s globala mål. Andra naturbegrepp förekommer också: ett *romantiskt* naturbegrepp hänger samman med ett naturintresse där naturen ska bevaras som vildmark eller kunna tjäna ett rekreativt eller estetiskt syfte. Ett *etiskt-religiöst* naturbegrepp kan knytas till kulturella traditioner hos urfolk. Fackföreningsrörelsen tar ställning för klimatet genom ett *socialt* naturintresse och begreppet *just transition*, ”rättvis övergång”, som ska skapa ”gröna jobb”. Ytterligare ett naturbegrepp är *den andra naturen*, där naturen anses vara grundligt påverkad av människan och omformad i samspel med samhället. Den blir till det vi kallar ”miljö”, det vi skapar och det som omger oss, och leder till ett *ekologiskt* perspektiv på människans relation till naturen. Detta naturbegrepp får förnyad aktualitet genom antropocenbegreppet och när våra aktiviteter slår tillbaka mot oss genom naturkatastrofer. Författarna själva utgår ifrån ett *kritiskt-emancipatoriskt* kunskapsintresse, som i detta fall innebär att de delar miljörelsens grundläggande premisser, det vill säga ett motstånd mot det exploaterande naturintresset utifrån en marxistiskt influerad kritik av kapitalismen och dess grund i naturbehärskning, ojämlikhet, exploatering och förtryck.

Boken innehåller en omfattande genomgång av hur miljörelserna i Japan och

Sverige har utvecklats och förgrenat sig, där varje land behandlas separat och sedan jämförs under tre olika tidsperioder. Båda länderna har genomgått en omfattande industrialisering, men har också antagit relativt långtgående miljöskyddslagar och spelat en roll i utvecklingen av global miljöpolitik. Samtidigt skiljer de sig åt genom att organiseringen sett olika ut med en mer konservativ korporatism i Japan jämfört med Sveriges Saltsjöbadsanda. I beskrivningen av den svenska industrialiseringen läggs särskild vikt vid Norrland och hur denna del av landet i allt väsentligt betraktades som en koloni vars naturresurser kunde exploateras. Den ursprungliga ackumulationen, med Marx terminologi, genomfördes genom en privatisering av skogen när kronoskog överfördes till bönder, som i sin tur sålde den till sågverksbolag. Ett annat tema i boken är hur denna privatisering och kolonisering inneburit en expropriering och bortträngning av samer, inte genom fysiskt våld, men genom exotifiering, rasifiering och fysisk exploatering, det senare genom att mark beslagtogs genom statlig tvångsmakt trots tidigare avtal med staten.

De rörelsetexter som analyseras innehåller ofta en beskrivning av problemet, dess upphov, vad som behöver göras, hur och av vilka, i sin tur bottenande i olika tankefigurer som bildar en typ av berättelse i vilken rörelsen inplaceras. Här identifieras tre sådana berättelser: det gröna framsteget, apokalypsen och postapokalypsen.

Berättelsen om *det gröna framsteget* präglar den officiella politiska linjen inom internationella organisationer som EU och FN. Den bygger på idén om grön tillväxt och att det är möjligt att med tekniska lösningar inte bara förhindra en klimatkatastrof, utan även bibehålla eller till och med öka den nuvarande levnadsstandarden. Berättelsen finns också representerad i miljörörelsen, som även när den är kritisk mot rådande politik och dess oförmåga att fatta nödvändiga beslut delar politikens optimism inför *möjligheten* att förhindra klimatkrisen att gå över i katastrof. Berättelsen grundas i visshet, hopp och övertygelsen om människans förmåga att anpassa sig till nya omständigheter.

Enligt berättelsen om *apokalypsen* måste det omedelbart ske en radikal samhälls-transformation om klimatkatastrofen ska förhindras. Tekniska lösningar ses inte som en tillräcklig väg; krisen är så pass allvarlig och agerandet så pass senfärdigt att det krävs drakoniska åtgärder för att hejda den globala uppvärmningen. Berättelsen bygger på fruktan, som först när den har lett till handling kan omvandlas till hopp. Det är alliansen mellan klimatrörelsen och vetenskapen som ska möta det av kapitalismen skapade hotet. Greta Thunbergs (2019) uppmaningar till världsledare att agera innan det är för sent ett exempel på denna berättelse, liksom Andreas Malms böcker som uppmanar till radikal civil olydnad och vandalism (se t.ex. Malm 2021).

I den *postapokalyptiska* berättelsen är klimatkatastrofen redan här, och det går inte längre att stoppa den eftersom den är en konsekvens av brister i samhällssystemet. Fokus ligger därför i stället på vilken typ av handlande som är meningsfullt *trots* de olika katastrofer som kommer att präglå vår framtid, och vilket utrymme som finns för detta handlande. Ett exempel på denna berättelse finns i David Jonstads böcker *Kollaps* (2012) och *Jordad* (2016), som både beskriver samhällets oundvikliga väg mot kollapsen och vilken typ av strategier människor och samhällen behöver ha för att

utarbete större motståndskraft inför katastrofer. Här är sorg en framträdande känsla, omvandlad till förnuftig optimism när den falska förhoppningen om att lösa krisen har uppgetts. Hoppet föds genom handling som påverkar den direkta omvärlden, genom kontakt med jorden, meningsfull samvaro och inre balans.

Även om miljörelsens många förgreningar förenas i kritiken av exploateringens naturintresse, har denna kritik inte haft någon reell inverkan på hanteringen av klimatkrisen. Det främsta skälet till detta misslyckande är enligt författarna att rörelsen inte har kunnat utveckla en tillräckligt stark kritik av kapitalismen. Författarna argumenterar för att

[...] miljörelsen, liksom alla andra sociala rörelser som direkt eller indirekt har adresserat effekterna av kapitalismen har misslyckats, inte bara för att kapitalismen varit en övermäktig historisk kraft, utan för att den också till väsentliga delar har format rörelsens naturintressen, dess sociala bas, idéer och handlingsstrategier. (s. 440–441)

Den kollektiva viljan hos miljörelsen har således inte varit tillräcklig för att påverka det system som omger den. Författarna själva landar i ett ställningstagande som bygger på den postapokalyptiska berättelsen:

Vi menar att det i första hand är på grundval av en postapokalyptisk berättelse som en systemkritisk utopisk vision kan formuleras på 2000-talet. Detta är kopplat till att dess förmåga att mobilisera handling och hopp är knuten till en adekvat beskrivning av världens tillstånd. Det är av stor vikt att inte bara uppmärksamma dagens katastrofer, utan också att diagnosticera dess orsaker på rätt sätt. (s. 461)

På sådan grund kan sedan katastroferna få samspela med antikapitalistiska rörelser vid formuleringen av en mer systematisk kritik av det rådande systemet.

Miljörelsen har uppvisat stor bredd och omfattar alla väsentliga delar i den handlings- och organisationsrepertoar som sociala rörelser har att tillgå. Det enda som inte använts är väpnat motstånd. Icke våld har genomgående varit rörelsens övergripande plan och ideal, som sedan har omsatts i såväl konsensus- som konfliktorienterade strategier. Författarna påpekar att rörelsens ideal har kritiserats av representanter för den apokalyptiska berättelsen; exempelvis menar Malm att sabotageaktioner mot fossil infrastruktur borde vara en mer effektiv handlingsstrategi (Malm 2021). Här hade det varit intressant också med mer utvecklade reflektioner kring de militanta delarna av miljörelsen, hur ovanliga de än är. Finns det exempelvis återklanger från den internationella ekoterrorismen (såsom Unabombaren Ted Kaczynski) eller tendenser till radikalisering i riktning mot ekofascism i de undersökta länderna? I takt med att omställningsrörelsen förespråkar en återgång till jorden riskerar den även att ställas inför idéer om ”blod och jord”, en ideologisk kombination som internationellt inte är okänd och som även i Sverige har lett till (en hittills mycket begränsad) aktivism (Pollack Sarnecki 2021).

Sammantaget framstår boken som en lyckad sammansmältning av teoretiska angreppssätt och metoder som författarna etablerat i tidigare böcker, till exempel Cassegårds *Towards a Critical Theory of Nature* (2021), där kritisk teori används för att analysera olika naturbegrepp, och Thörns *Rörelser i det moderna* (1997) som liksom den aktuella boken utgår ifrån rörelsetexter och spårar utopiska berättelser och handlingsformer hos sociala rörelser. Läsaren får en omfattande genomgång av miljörörelsen och teoretiska verktyg för att kunna både urskilja olika typer av miljörörelser och analysera förutsättningar för kollektiv mobilisering och systemkritik. Det är en bok som jag önskar att såväl miljörörelsen som Sociologisverige ska läsa och diskutera mycket.

Christian Ståhl

Professor i sociologi

Linköpings universitet

Referenser

- Cassegård, C. (2021) *Toward a critical theory of nature. Capital, ecology, and dialectics*. London: Bloomsbury Academic.
- Cassegård, C. & H. Thörn (2023) *I apokalypsens skugga. Miljörelser och industrikapitalism 1870–2020*. Göteborg: Daidalos.
- Jonstad, D. (2012) *Kollaps. Livet vid civilisationens slut*. Stockholm: Ordfront.
- Jonstad, D. (2016) *Jordad. Enklare liv i kollapsens skugga*. Stockholm: Ordfront.
- Malm, A. (2021) *How to blow up a pipeline. Learning to fight in a world on fire*. London: Verso.
- Pollack Sarnecki, H. (2021) *Fascismens gröna rötter. Konspirationsteorier, kris och kollaps*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Thunberg, G. (2019) *No one is too small to make a difference*. London: Penguin Books.
- Thörn, H. (1997) *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989*. Stockholm: Rabén Prisma.